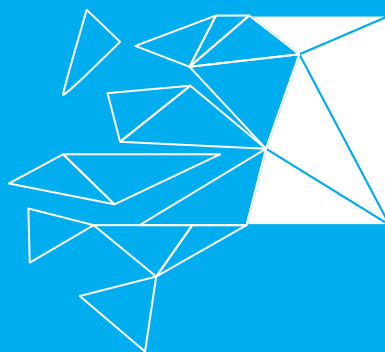

PARTICIPACE
KOMUNIKACE
TRANSPARENTNOST

domlu-
víme
se.

Analýza občanské participace v ČR – shrnutí

leden 2015

Tento dokument je shrnutím *Analýzy občanské participace v ČR*, která vznikla pro potřeby projektu PAKT. Plnou verzi analýzy najdete zde: www.paktparticipace.cz/dokumenty/analýza

Východiska

Pod označením „participace“ se dnes setkáme s širokou paletou různých přístupů, procesů, mechanismů či jednotlivých aktivit. V některých případech je termínu participace užíváno tak hojně, že se začíná vytrácet jeho obsah a za participaci je pak vydáváno téměř cokoliv. V obecném vyjádření participace znamená účast, účastnictví nebo podílení se na něčem. V praxi se navíc setkáváme i s dalšími označeními jako např. zapojování veřejnosti, spolupráce s veřejností, partnerství, komunikace s veřejností, komunitní a akční plánování, animace území apod. Nevýhodou většiny těchto označení (a stejně tak i samotného termínu participace) je jejich nejednoznačnost. Pro potřeby projektu PAKT definujeme participaci jako teoretický koncept popisující přesun vlivu či moci na veřejné rozhodování z rukou politických a správních institucí (tzv. veřejných rozhodovatelů) na občany. „Více participace“ pak znamená, že veřejnost a další aktéři mají větší vliv na výsledné rozhodnutí. Nejedná se přitom ale pouze o formální procedury podílení se tvorbě veřejných rozhodnutí, ale i o neformální procesy a účast na chodu celé společnosti. Také proto používáme slovní spojení občanská participace. S ohledem na cíle projektu PAKT se zaměřujeme na participační procesy iniciované právě veřejnými rozhodovateli („shora iniciovaná“ participace), nikoliv participaci iniciovanou přímo občany tzv. odspodu. Participace jako redistribuce moci mezi občany a veřejnými rozhodovateli znamená, že lze definovat různé stupně této redistribuce, resp. participace. V praxi se pro vyjádření různých úrovní participace často používá tzv. participační žebřík. Ve studii využíváme 5stupňový participační žebřík, ve kterém jsou jednotlivé stupně participace seřazeny vzestupně od informování, přes připomínkování, konzultace, partnerství až po přenos rozhodování do rukou občanů.

Právní ukotvení

Požadavek vyššího zapojení občanů a dalších aktérů do veřejného rozhodování rezonuje v celé řadě mezinárodních dokumentů (OECD, Rada Evropy, EU) a stejně tak je veřejně deklarován i Vládou ČR. Náš právní řád ale přímo termín participace nezná, i když lze identifikovat celou řadu zákonných norem, které předpokládají určitou míru participativního rozhodování.

V zásadě lze v českém právním uspořádání najít tři situace:

- Participace je zákonem přímo vyžadována (byť se zpravidla jedná o nižší stupně účasti na veřejném rozhodování, které lze jednoduše formálně naplnit).
- Participace je možná, ale nikoliv nutná. Je tedy na veřejném rozhodovateli, zda a jak intenzivně přistoupí k zapojení veřejnosti a dalších aktérů.

- Participace není možná vůbec a uplatňuje se tzv. vrchnostenské rozhodování (jedná se ale spíše o výjimečné případy).

Obecně lze najít jen velmi málo právních překážek znemožňujících větší účast veřejnosti na rozhodovacích procesech. Zároveň ale nelze říci, že by náš právní řád participaci přímo podporoval a nutil veřejné rozhodovatele efektivně zapojit do tvorby rozhodnutí i veřejnost a další aktéry. Zejména samosprávná působnost obcí a krajů je svojí podstatou ideálním prostorem pro využití různých způsobů participativního rozhodování.

Role občanské společnosti

Nejedná se přitom jen o formální a tradiční nástroje participace. Občané ČR jsou přesvědčeni, že výběrem politických reprezentantů ve volbách nejsou vyčerpány jejich možnosti podílet se na veřejném politickém životě. Naopak převládá obecný názor, že lidé se mají aktivně účastnit rozhodování v otázkách, které se jich týkají. Důraz na roli občanů ve veřejném rozhodování klade česká veřejnost zejména při rozhodování o významných místních otázkách. Přání mít větší vliv na rozhodování je ale mezi lidmi spojeno s přesvědčením, že je jejich vliv na rozhodování o důležitých otázkách života ve městě velmi omezený. Výsledkem těchto protichůdných nálad pak může být i relativně malá skutečná účast na správě veřejných záležitostí. Spolu s tím postupně klesá zájem o takové aktivity, které lidé vnímají jako „politické“, nebo které pro ně znamenají nutnost být někde organizován (být členem nějaké organizace atd.). Naopak roste zájem o individuální a spíše neorganizované vyjádření svého názoru. I přes klesající zájem obyvatel ČR prosazovat se své zájmy prostřednictvím organizací občanského sektoru disponuje část organizací občanského sektoru relativně významným vlivem na veřejné rozhodování, a to díky prosazení kooperativního modelu mezi veřejnou správou a organizacemi občanské společnosti. Občanské organizace poskytují expertízy a konzultace veřejným rozhodovatelům při tvorbě veřejných politik a jednotlivých rozhodnutí. Stejně tak jsou organizace občanského sektoru častými nositeli a propagátory participačních technik a procesů. Jsou to právě tyto organizace, které mnohdy přinášejí nové přístupy ze zahraničí do ČR. Občanské organizace se profesionalizují a v uplynulých letech docházelo k posilování jejich kapacit. Negativním důsledkem kooperačního modelu může být vykořeňování těchto organizací z občanské společnosti (nemají přímý kontakt s občany, kteří nejsou jejich členy a ani o členství nestojí). Důsledkem tohoto vykořeňování může být i výše uvedený nižší zájem veřejnosti o práci v občanských organizacích.

Vliv Evropské unie

Za posilování vztahu mezi veřejnými institucemi a občanskými organizacemi lze vidět významný vliv EU. Již v předvstupním období byly organizace občanského sektoru uznány institucemi EU jako důležitý partner. Princip partnerství a participace se uplatňuje v mnoha sférách činnosti Evropské unie (jak na úrovni celé EU, tak i v rámci jednotlivých členských států včetně ČR) a promítá se i do dalších postupů české veřejné správy, i když často jen formálně.

Iniciativa Evropské unie pro podporu rozvoje venkovských oblastí, které se potýkaly s rostoucí nezaměstnaností, známá jako přístup LEADER je úspěšně realizována i v ČR. Jedním z principů LEADERu je vznik institucionalizovaného místního partnerství, které dnes označujeme jako Místní akční skupina (MAS). Jde o spolek představitelů obcí, podnikatelů, neziskových organizací a dalších aktérů místního rozvoje, v němž žádná ze skupin nesmí tvořit více jak 50 % členů s rozhodovací pravomocí. První MASy začaly vznikat již v roce 2002 a dnes působí ve venkovském prostředí cca 180 MASek. MAS na základě znalosti území připraví rozvojovou strategii a snaží se o její naplňování. Princip LEADER se postupně transformoval v širěji rozpracovaný koncept, který je dnes označován jako komunitně vedený místní rozvoj (označován anglickou zkratkou CLLD).

Situace v regionech

V letech 2004–2006 bylo v rámci opatření 3.3. Společného regionálního operačního programu povinnou součástí projektů i vytvoření a rozvoj krajských mezisektorových partnerství. V některých případech byla tato partnerství i smluvně zakotvena. Ačkoliv se tato forma partnerství ve většině krajů nezachovala, představovala pro úroveň důležitou zkušenost s tímto přístupem. Potřeba společné diskuse mezi zástupci občanského sektoru a veřejnou správou na krajské úrovni se posléze projevila i v uzavírání smluv a deklarací spolupráce mezi kraji a NNO. Smlouvy o spolupráci byly nakonec podepsány v celkem 8 krajích a měly různou podobu (od volnější spolupráce nabízející zapojení každé NNO až po uzavřenější smlouvy s krajskou asociací NNO či obdobnou střešní organizací). Obecně ale platí, že jakákoliv forma mezisektorového partnerství na krajské úrovni je silně odvislá od zájmu a vůle jednotlivých krajů. Časté jsou případy spíše obecně deklarované spolupráce bez konkrétních podob (výjimečně je obsahem i finanční plnění) a jejím vyústěním jsou různé formy připomínkování a konzultací. Formalismus (někdy doprovázený až prvky klientelismu) při podobných formách partnerství se může projevit i tím, že jsou ke spolupráci zvány jen vybrané osoby a organizace, u nichž se předpokládá bezkonfliktní spolupráce.

Obecně je postoj české veřejné správy (od národní po místní úroveň) k participaci ambivalentní. Přes oficiální stanoviska a obecně deklarovaný zájem a vstřícnost vůči různým formám participačních procesů na participaci orgány veřejné správy příliš nesázejí. Důvodů pro toto chování může být

mnoho. Může se jednat o nedůvěru vůči veřejnosti a podceňování její schopnosti hledat konsenzuální řešení, předpokládání nezájem lidí o veřejné záležitosti, obavu z prosazování vlastních partikulárních zájmů ze strany veřejnosti (či spíše skupin veřejnosti), neznalost participačních procesů, či jen neochotu komplikovat rozhodovací procesy přizváním veřejnosti a dalších aktérů. Velmi často veřejná správa reaguje na negativní zkušenosti, které má s veřejností (v podobě stěžujících si jednotlivců či určitých skupin či iniciativ). Neumí, resp. nemá kapacity (znalostní, personální, materiální atd.) těmto negativním situacím předcházet. Samozřejmě existují i příklady dobré praxe, které je třeba zprostředkovat ostatním.

Specifické oblasti participace

Na akademické půdě se sice setkáváme se zájmem o téma občanské participace, častěji je to však zájem o určitou část či specifický odborný pohled (politologické, právní, sociologické aspekty apod.), než o celkové téma. Obdobně se k participaci přistupuje i v rámci terciálního vzdělávání. O participaci se v různých více či méně vzdálených podobách přednáší v rámci studia politologie, práva, sociologie a sociální a kulturní ekologie, veřejné správy, sociální politiky, veřejné politiky, architektury a urbanismu, ochrany životního prostředí, či občanské společnosti.

V ČR se dnes setkáváme s mnoha příklady úspěšné aplikace různých participačních procesů a zároveň lze najít mnoho případů, kde absence participace (nebo jen její formální uplatnění či zneužití) negativně ovlivnila veřejné rozhodování. Zejména na místní úrovni lze identifikovat velký potenciál úspěšného uplatnění participačních mechanismů, a to zejména v rámci samosprávné působnosti měst a obcí (příp. krajů).

V první řadě se jedná o plánovací procesy zaměřené na rozvoj daného místa. Zde je třeba zdůraznit tři základní oblasti plánování, a to strategické, územní a finanční. Všechny tři druhy plánování mají (více či méně závaznou) oporu v zákoně. Strategické plánování identifikuje hlavní rozvojové směry daného místa v dlouhodobé (příp. střednědobé) perspektivě a aktivně se snaží tento rozvoj podporovat. Územní plánování se snaží regulovat územní uspořádání a definuje budoucí využití všech ploch na daném území. Finanční plánování navazuje na předchozí plánovací procesy a jeho cílem je dle stanovených priorit rozdělovat finanční prostředky na rozvojové aktivity. Územní plánování si již vytvořilo určité nástroje zapojení veřejnosti a dalších aktérů, historicky se však jednalo o minimální formy participace, které jsou v této minimalistické podobě také obsaženy v zákoně. Strategické plánování jako relativně nový směr plánování je participaci daleko více nakloněno a v poslední dekádě jsme svědky postupného odklonu od expertního (uzavřeného) přístupu při tvorbě strategických plánů a většího zapojení komunity. Finanční plánování zřejmě musí zůstat zejména v rukou veřejných autorit (které jsou ze zákona odpovědné

za hospodaření s veřejnými zdroji), nicméně i zde lze hovořit o tzv. participativním rozpočtování. Tedy přístupu, kdy je místním obyvatelům nabídnuto rozhodování o způsobu využití části veřejného rozpočtu (občané mají možnost navrhnout aktivity, připravovat projekty, stanovovat priority a následně i rozhodnout, co se bude realizovat). Participativní rozpočtování se u nás zatím realizuje jen ve formě prvních pilotních příkladů.

Plánovací procesy za účasti veřejnosti se ale zabývají i dílčími tématy. Na participaci staví tzv. komunitní plánování rozvoje sociálních služeb (KPSS). Na základě partnerství a zapojení tří hlavních skupin aktérů (uživatelé, poskytovatelé a uživatelé sociálních služeb) vznikají komunitní plány sociálních služeb, které respektují potřeby celé komunity. Obdobně z komunitního základu vychází i tzv. kulturní plánování.

S různou intenzitou (a úspěchem) také dochází k zapojování veřejnosti ad hoc do řešení jednotlivých dílčích problémů ve městech či krajích. Šířeji uplatněný je přístup místní Agendy 21, ve kterém je participace inherentně obsažena. K místní Agendě 21 se v ČR hlásí relativně velké množství obcí a měst.

Závěry

Všechny získané poznatky i vlastní expertní pohled a zkušenosti autorů této studie vedou k následujícím závěrům zaměřeným na současné postavení občanské participace v ČR:

- > Z uplynulých 25 let je v České republice k dispozici **mnoho domácích příkladů dobré praxe** využití širokého spektra participačních postupů. Mnoho dalších inspirativních příkladů lze čerpat ze zahraničí.
- > Existují **znalostní kapacity** tématu občanská participace, a to zejména v podobě organizací (převážně nestátního neziskového charakteru) a jednotlivců aktivních v této oblasti. Mezi nimi lze zároveň identifikovat dostatečný potenciál a potřebu společně prosazovat participační přístupy, vzájemně se setkávat a příp. i vytvořit úzce spolupracující komunitu odborníků na participaci. Tuzemští experti jsou také v kontaktu s profesionály ze zahraničí a často hrají roli iniciátora zavádění nových participačních metod a procesů.
- > Jsou k dispozici **dílič metodické materiály** o participaci. Nemusí jednat o metodickou podporu čistě participačních procesů, ale o metodické materiály různých rozhodovacích procesů, ve kterých je zapojení veřejnosti a dalších aktérů velmi silně akcentováno. Nevýhodou je, že tyto metodické materiály nejsou závazné a jejich využití je tedy na samotném uvážení obcí, měst, či krajů. Zároveň **není ucelená metodická podpora participace** jako klíčového principu fungování veřejné správy.
- > Ačkoliv se využívání participačních přístupů v ČR stále prohlubuje, dochází k určité **roztříštěnosti všech přístupů**, které probíhají spíše vedle sebe než společně (v horším případě jsou dokonce v rámci jednoho města či obce vnímány jako vzájemně konkurenční!). Větší důraz na participaci se projevil jen v některých oblastech (životní prostředí, sociální služby), ve kterých se podařilo prosadit participaci do zákonů či dotačních titulů. Spolu s roztříštěností dochází i k **nadužívání termínu participace**, čímž se faktický vytrácí skutečný význam a smysl.
- > Český právní řád participaci jako termín nezná a o skutečných participačních mechanismech se zmiňuje jen zřídka. Nicméně **právní rámec nijak nebrání rozvoji participace**, a to zejména v rámci samosprávné působnosti měst a krajů. Je-li tudíž ochota ze strany veřejných rozhodovatelů, právní řád participaci nijak nebrání.
- > Za efektivní způsob podpory participace lze pokládat různé **motivační nástroje** zejména ze strany centrálních orgánů. Pokud se například podmínka skutečné participace (nikoliv jen naplnění minimálních zákonných podmínek) objeví v rámci různých dotačních či grantových řízeních, jsou příjemci (často právě obce, města či kraje) vedeni k tomu s participací začít, pokud chtějí na danou podporu dosáhnout (obdobný přístup lze najít i v podmínkách čerpání fondů EU).
- > Mezi politickými a správními institucemi stále převládá **ambivalentní postoj** k účasti veřejnosti a dalších aktérů v rozhodování. Na jednu stranu deklarují svoji otevřenost a ochotu s participací začít, na druhou stranu často vnímají zákonné požadavky na participaci jako dostatečné a nemají zájem vstoupit do intenzivnější spolupráce zejména s veřejností, která se podle nich většinou nezajímá o veřejné záležitosti, anebo ji zužují na věčné stěžovatele a kritiky postupů veřejné správy.
- > **Politický cyklus** ovlivňuje ochotu volených představitelů vstoupit do participačních procesů. Někteří dokonce pragmaticky vnímají či zneužívají participaci jako nástroj předvolební kampaně.
- > Postoj veřejné správy k participaci se také projevuje v **minimální finanční podpoře**.
- > Nedostatek prostředků na participaci a minimální nároky na participaci v právním řádu ČR vedou veřejné autority spíše k **formálnímu uplatnění participace**, což spolu s nízkou motivací, neznalostí a omezeným kapacitám (někdy spojeným s nechutí či leností) veřejných rozhodovatelů vede mnohdy ke ztrátě důvěryhodnosti na straně veřejnosti.
- > V praxi se také setkáváme s různými formami **zneužívání participace**. Pod tlakem veřejnosti jsou sice zahájeny participační procesy, ale buď jsou voleny ne-

vhodné metody, témata (participací se řeší nepodstatná témata, zatímco podstatná rozhodnutí probíhají bez účasti veřejnosti), selhává načasování celého procesu (zpravidla k němu veřejná správa přistupuje, když už je pozdě a čelí otevřené kritice komunity). Participace také může být zneužívána pro partikulární zájmy samotných veřejných rozhodovatelů.

- > **Malá angažovanost veřejnosti** při řešení veřejných záležitostí ale není způsobena nezájmem lidí o problémy ve svém městě, kraji atd. Daleko více ji determinuje právě absence takových mechanismů, které by jí umožnily participovat na správě veřejných záležitostí, a to efektivním způsobem (což často nejsou formální a zákonem stanovené procedury) a bez nutnosti být někde organizován (např. stát se členem nějaké místní organizace) či být zapojen soustavněji (třeba jako člen nějaké komise). Celkově také česká veřejnost pochybuje, že může cokoliv reálně ovlivnit (pokud ano, tak spíše na místní úrovni) a převládá obecná nedůvěra v politiky. Rovněž nejsou dostatečně rozvíjeny občanské kompetence.

Výzvy a příležitosti

Hlavní výzvou do budoucna se tak ukazuje systematictější a komplexní využití principu participace, jako základního pravidla řešení většiny veřejných témat minimálně na místní a krajské úrovni. Rozvinutí a uplatnění takového pravidla v dlouhodobém horizontu povede ke změnám v uvažování lidí, resp. společnosti a ke kultivaci politické kultury. Pro docílení takového stavu je zapotřebí:

- > Vytvořit **pro-participační právní prostředí**. Což nutně nemusí znamenat vznik nového zákona. Potřebné je i posílení participačních prvků ve stávajících zákonech.
- > Posilovat **motivační nástroje pro podporu participace**. Jednat se může zejména o pobídky a podporu (včetně finanční) takových procesů a přístupů, které budou postaveny na participačním základu.
- > **Vznik platforem a iniciativ** prosazujících občanskou participaci. Zároveň je třeba společně (v týmu profesionálů a odborníků na téma participace) vytvářet soustavný tlak směrem k veřejné správě na prosazení participace do veřejného rozhodování. Podporovat

i **spolupráci s dalšími důležitými aktéry** (např. zapojení akademické sféry, Česká komora architektů atd.).

- > **Vytvoření jednotného rámce a standardů občanské participace** s důrazem na kvalitu a nikoliv kvantitu. Standardy by měly být založeny na myšlence, že veřejná správa má být iniciátorem a propagátorem participačních postupů. Má tedy být jejím úkolem vytvářet/nabízet prostor pro participaci a nikoliv čekat, až veřejnost (organizovaná i neorganizovaná) sama začne volat po větším vlivu na veřejné rozhodování.
- > Společně se standardy připravit i **komplexní metodickou podporu participace**. Metodická podpora by měla obsahovat nejen psané metodické materiály (metodiky a manuály), ale soustavný systém vzdělávání jak občanů (např. ve formě občanského vzdělávání), tak zejména zástupců veřejného sektoru.

Je zřejmé, že současná turbulentní doba může v různých směrech komplikovat rozvoj participačních postupů v ČR. Může se jednat o celospolečenskou orientaci na jiná veřejně-politická témata (ekonomický rozvoj, bezpečnost, vnější hrozby, živelní katastrofy atd.), nárůst radikalizace společnosti a růst sociálního napětí (participace v takovém případě může být zneužívána k populistickým řešením spíše než ke hledání všeobecně přijatelného kompromisu). Politická nestabilita a případné časté změny na vedoucích postech veřejných rozhodovatelů mohou rovněž působit kontraproduktivně.

Výše uvedené můžeme zjednodušeně shrnout do podoby následující SWOT analýzy občanské participace v ČR. (Viz následující strana)

Silné stránky	Slabé stránky
<ul style="list-style-type: none">> Existují odborníci na občanskou participaci, a to zejména z řad občanských organizací> Existují příklady dobré praxe z ČR> Přenos příkladů a zkušeností ze zahraničí> Jsou k dispozici dílčí metodické materiály> Snaha expertů na občanskou participaci o síťování a sdílení zkušeností	<ul style="list-style-type: none">> Nedostatečně rozvinuté občanské kompetence> Nezájem či nechuť veřejnosti vstupovat do veřejného dění> Nedůvěra v politiky> Ambivalentní postoj veřejné správy (oficiálně deklarována podpora participaci, ale v praxi není moc ochota)> Nedostatečné legislativní ukotvení, resp. absence motivačních nástrojů pro rozvoj participace> Minimální zákonné požadavky pro participaci jsou brány veřejným sektorem jako dostatečné (proč toho dělat více, když to zákon po nás nechce)> Roztříštěnost a nepropojenost různých procesů a postupů (někdy i neochota či rivalita mezi zastánci různých přístupů)> Nadužívání termínu občanská participace (každý o ní mluví a ztrácí se obsah), neexistuje obecně přijímaný český termín> Omezené kapacity organizací zabývajících se participací> Absence ucelené metodické podpory (včetně vzdělávání)> Slabá reflexe akademické sféry (včetně absence ucelené odborné publikace)> Nedostatečná finanční podpora> Častější případy zneužití participace> Špatné načasování – participace je využívána, až když už je pozdě)
Příležitosti	Hrozby
<ul style="list-style-type: none">> Vytvoření standardů občanské participace s důrazem na kvalitu nikoliv kvantitu (pozor na přílišnou závaznost)> Vznik platform a iniciativ prosazujících občanskou participaci> Zpracování komplexnější metodiky o participaci> Rozvoj motivačních nástrojů pro podporu participace (např. skutečná participace jako podmínka čerpání veřejných prostředků)> Vytvoření dostatečného legislativního rámce (opět bez přílišné závaznosti)> Společný postup a tlak odborníků na participaci směrem k veřejnému sektoru> Prosazení povinnosti zapojení veřejnosti při územním plánování (zákonná podoba, metodika, ...)> Vyvážené pojetí „bottom up“ a „top down“ přístupu> Využití zahraničních vlivů a příkladů v ČR> Rozvoj spolupráce s dalšími aktéry (akademická sféra, Česká komora architektů, ...)	<ul style="list-style-type: none">> Legislativní omezování prostoru pro participaci> Formalismus a snaha zneužívat participaci> Politická nestabilita> Nárůst sociálního napětí a tlak na radikálnější řešení> Preference jiných veřejně-politických témat (hospodářství, bezpečnost atd.)

ANALÝZA OBČANSKÉ PARTICIPACE V ČR – SHRNUÍ

Editor: Pavel Mička

Autorský kolektiv: Roman Haken, František Havlín, Ondřej Marek, Pavel Mička, Martin Nawrath,
Zuzana Vachůnová, Aleš Ziegler

Na přípravě dále spolupracovali: Petr Čáp, Petr Klápště, Robert Sedlák, Kateřina Vojtíšková

Studie vznikla v rámci projektu PAKT (Participace, Komunikace a Transparentnost).

Agora Central Europe
Petra Rezka 12
140 00 Praha 4
www.paktparticipace.cz

telefon: (+420) 261 222 914
mobil: (+420) 603 838 775
e-mail: frantisek.havlin@agorace.cz

PAKT je projektem koalice nestátních organizací: Agora CE, Centrum pro komunitní práci střední Čechy (CPKP), Partnerství, Zelený kruh a Stiftelsen IdéBanken (Norsko).

Podpořeno grantem z Islandu,
Lichtenštejska a Norska v rámci
EHP fondů. www.fondnno.cz,
www.eeagrants.cz

Program „Fond pro nestátní neziskové organizace“, jež je financován z EHP fondů 2009–2014, se zaměřuje na podporu nestátních neziskových organizací prosazujících veřejný zájem. Hlavním cílem programu je posílení rozvoje občanské společnosti a zvýšení příspěvku k sociální spravedlnosti, demokracii a udržitelnému rozvoji. Program se konkrétně zaměřuje na podporu demokracie, lidských práv a genderové rovnosti a na posilování kapacit nestátních neziskových organizací stejně jako na specifické potřeby minoritních skupin, včetně Romů. Program se také zaměřuje na ochranu životního prostředí a klimatické změny.